

BFSZÁMOLÓ KÉT AUSZTRIAI HADTÖRTÉNELMI ESEMÉNYRŐL

Schlaininger Gespräche — Szalónaki beszélgetések
1986. szeptember 24—28.

A Batthyány-család egyik egykori birtokközpontjában, a mai Ausztria talán legszebb várában, de legalábbis a Várvidék, azaz Burgenland egyik legpompásabb középkori épületegyüttesében immár hagyományos és szokásos módon ezúttal is szeptember utolsó hetében került sor a „pannon térség” történéseinek a helyszínről „Szalónaki beszélgetések” nevet nyert rendezvényére.

Szalónak várának lovagtermében a hadtörténelmi szempontból is figyelemreméltó tudományos ülészszakon, amelynek témáját ezúttal a „Németújvár urai politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális környezetükben” cím határozta meg, 1986. szeptember 25-én a megnyitó ülésen mintegy 30 osztrák és magyar történész jelent meg, akik már előző este a várpincében baráti találkozón örvendtek egymás viszontlátásának, vagy megismerésének. Sajnálatos módon ezúttal az ugyancsak állandó résztvevő jugoszláviai kutatók távolmaradtak.

Szalónak Várának Baráti Köre, az ülészszak egyik rendező testülete nevében *Rudolf Kropf* egyetemi tanár (Linz) üdvözölte elsőként a megjelenteket. Felidézte a korábbi találkozásokat, és hangsúlyozta, hogy ezúttal is hagyományosan a nézetkülönbségek kölcsönös tiszteltetésben tartása melletti tudományos eszmecserén van a hangsúly. Az ezévi témával kapcsolatosan a jelenlegi földrajzi körülmények nehézségeit emelte ki, hiszen az egykori nyugat-magyarországi vármegyék nyugati sávjában ma Ausztria és Magyarország, Ausztria és Jugoszlávia, Magyarország és Jugoszlávia határ menti területei vannak, és tulajdonképpen ezekről lesz szó. Ezt követően ezt a térséget a „közép-európai rezervátum” jelzővel jellemezte, ahol vegyes etnikumú (magyar, horvát, német, cigány) és vegyes vallású (katolikus, evangélikus, református, zsidó) a lakosság, és ahol az együttélés történelmi formáinak kutatásához megvannak az adottságok.

A vendéglátó *Városslalónak/Stadtschlaining* nevében *Viktor Binder* polgármester üdvözlő szavaiban arról szólt, hogy a település lakosaihoz az évről évre visszatérő rendezvénysorozat közelebb hozza saját múltjukat, és a tudós vendégekkel való találkozás lehetősége tágítja látókörüket. Ehhez azonnal hozzátette: *A Szalónaki beszélgetések* jelentősége messze túlterjed nemcsak a mára csupán nevében város, valójában alig néhány száz fős községen, hanem Burgenland Tartományon is.

Grossmann Ferenc egyetemi tanár, a Magyar Népköztársaság Nagykövetségének kulturális tanácsosa, a bécsi Collegium Hungaricum igazgatója rövid üdvözlésében elsőként azt emelte ki, hogy két nép kapcsolatának elmélyítéséhez nem elegendő, ha az államférfiak rendszeresen érintkeznek egymással. Ám minél szélesebb körű és minél elevebb kétoldalú találkozásokra kerül sor, annál közelebb kerül egymáshoz a két nép. Ebből a szempontból méltatta ezt a hagyományos rendezvénysorozatot, amely nem akarja megoldani a megoldhatatlan kérdéseket, nem véleges válaszokat keres, hanem a nézetek kölcsönös tisztázásával a közös gyökerek feltárását, a két népet összekötő múlt jobb megismerését, ezáltal egymás jobb megértését és a két nép további közeledését kívánja szolgálni.

Dr. Hanns Schmidt valóságos udvari tanácsos, a *Burgenlandi Tartományi Múzeum* (Kismarton/Eisenstadt) igazgatója, az ülészszak másik rendező szerve nevében köszöntötte a résztvevőket. Együttl átadta a váratlan politikai okok miatt távolmaradni kényszerült *Hans Sipótz* tartományi tanácsos által a Burgenland Tartomány vezetésének nevében küldött üdvözlőt is. Ezt követően azt emelte ki, hogy az 1982 óta évente visszatérően megrendezésre kerülő tudományos rendezvénysorozattal e nagy múltú kis település, Szalónak, tudományos központtá vált és általa a Várvidék bekapcsolódott az ország tudományos életébe. Az eddigi rendezvényekkel kapcsolatosan utalt az interdiszciplináris megközelítésre, a tárgyszerű vitára, a kötetlen eszmecserére, mint fő jellemzőkre.

Szünet után a következő ülésre *Borus József* kandidátus, az MTA Történettudományi Intézete tudományos főmunkatársának (Budapest) elnökletével került sor.

Heide Dienst egyetemi docens (Bécs) „A háttérségbeli uradalmak kialakulásának kérdésköre” címmel tartott bevezető előadást. Először arról szólt, még mindig mennyire kevésbé ismert az osztrák történetírásban Burgenland története, holott az egykori Nyugat-Magyarország múltját is meg kell ismerni és bele kell építeni az osztrák történeti tudatba. Ezt követően historiográfiai áttekintésében azt emelte ki, hogy az osztrák művek szinte egybecsengően a Németújváriakkal kapcsolatosan a tartományúri önkényt és a magyar központi hatalommal való szembenállást hang-

súlyozzák. E tény történeti forrásokkal egybevetve arra a meglepő felismerésre kell jutni, hogy az osztrák terület évkönyvei közül csak a Bécs körüliek említik e családot és csak főleg a II. Ottokár cseh királyhoz fűződő és korai Habsburg-kapcsolataik vonatkozásában, illetve pálfordulásaikkal kapcsolatban, ugyanakkor magyar méltóságait, hivatalaikat említés nélkül hagyva. A forrásokban szereplő, Albert osztrák és stájer herceghez, valamint a nyugati központi hatalom más megtestesítőjéhez fűződő kapcsolatrendszer azért méltó a kutatás figyelmére, mert katonai erejük mellett ez tette lehetővé a Németújváriak számára várépítéseket, városalapításokat a mai szomszédos állam határterületén — fejezte be fejtegetéseit az előadó.

Ezt követően *Herbert Wolfram* egyetemi tanár (Bécs) „A Németújváriak birtoktérsege a Karoling-időben” című referátuma került sorra. Ebben azt fejtette ki, hogy a későbbi németújvári uradalom története a bajor identitástudatnak is része, hiszen a magyar honfoglalást és az osztrák állam kialakulását megelőző időben ez a terület Bajorországhoz tartozott. Részletesen felidézte a térség bajor birtokba vételét, főleg a VIII. századi avar háborúk lefolyását, amelyek lehetővé tették a IX. századi harcokat a Nyitra környéki szlávok elűzésére és a bajor egyházszervezést. Az előzőtt Pribina Zalavár környéki fejedelemségével kapcsolatosan kiemelte, hogy az a legkülönbözőbb etnikumokra terjedt ki, Pribina „knyáz” formában használt méltóságcíme pedig megerősíti, hogy szlávok, karantánok, bajorok, alemannok és mások egyházi uralkodója volt, míg a morvák meg nem ölték. Befejezésül az előadó a magyar honfoglalás ténykerését, a bajoroknak e térségből való kiszorulását részletezte, miközben a 907-es pozsonyi csatát állította mondanivalója középpontjába.

Ébédszünet után *Heide Dienst* elnöklétével került sor a következő ülésre.

Elsőként *dr. Irmtraut Lindeck-Pozza* főlevéltáros (Kismarton/Eisenstadt) az általa összeállított Burgenlandi Oklevéltárból ismertette a Németújváriak birtokaival, vagyongyarapodásával és méltóságaival, hivatalaival kapcsolatos okleveleket a XI—XIV. századból. Eközben kiemelte, hogy a Németújváriak megtelepedéséről nem maradtak fenn oklevelek, az első ismert családtagokra, így a XI. századi Sopron vármegyei főispánra, a XII. századi országbíróra és nádorra vonatkozóak pedig mind XIII. századi hamisítványok, így a családi kapcsolatok és a családfa rekonstrukciója kérdéses. Annál sikeresebb lehet a család haderejének ténykedésére vonatkozó kutatás, különösen a XIII—XIV. század vonatkozásában — fejezte be az előadó.

Ezt követően *Fügedi Erik*, a történelemtudományok doktora, egyetemi tanár (Budapest)

„A Németújváriak magyarországi uradalmának kialakulása a XIII. század végén” című előadására került sor. Bevezetőként felidézte, hogy a Németújvár urait adó Héder-nemzettség korábbi felemelkedésében egyrészt a királyi családdal való rokonság, másrészt a fontos közlekedési utak mellett építetett várak révén felértékelődött katonai szerep húzódnak meg. Miután a XIII. század végére a Németújvári-család a délnyugati Dunántúl egészét ellenőrizni tudta, módja nyílt arra, hogy oligarchiahatalmát kiterjessze a délkeleti Dunántúlra is. Ezáltal lehetővé vált a Németújváriak uradalmának megeremtése, a királyhoz hasonló udvartartás kiépítése. Ez mégsem volt kiskirályság, legfeljebb csupán tartományuraság, mivel a központi hatalom széttrészésének időszakában sem nyílt mód nagy terjedelmű központosított hatalom kiépítésére a különböző oligarchiák érdekeinek ütközése következtében.

Következő előadóként *dr. Bariska István* városi főlevéltáros (Kőszeg) a Németújvári grófnak a történelmi Nyugat-Magyarországon a városügyben játszott szerepét vizsgálta Kőszeg példáján. Hangsúlyozta, hogy teljesen szokatlan lépés volt, amikor a Németújváriak Kőszegre szabadság- és kiváltságjogokkal felruházott tartományi városukká tették. Ezt követően azokat a lehetséges okokat vizsgálta, amelyek alapján éppen Kőszeg (eredetileg Kőszegváralja) került kiválasztásra.

Szeptember 26-án délelőtt a következő ülésen *dr. Franz Otto Roth* főtanácsos, levéltárigazgató-helyettes (Graz) elnökölt.

Elsőként *Borus József* kapott szót. Előadásában a XIII. század második felének haderejét, fegyverzetét és harcéljárását vizsgálta. Bevezetőként azt emelte ki, hogy a középkorral kapcsolatosan emlegetett magas hadilétszámokból le kell vonni a nagyszámú nem fegyveres kíséretet, a menetvonalat biztosítókat, a várakban és városokban visszahagyottakat. Ezt követően rátért arra, további csökkentő tényező volt az, hogy a lovaghadseragnél egy lovagra három lovat kellett számítani (saját szállító és harci, illetve szolgálja lovát), ez pedig tovább fokozta a takarmányozási gondokat. Miután részletesen bemutatta a nyugat-európai lovaghadsergekben szokásos öltözetet, felszerelést és fegyverzetet, az ezek által meghatározott haramódot, azt a kérdést vizsgálta, mindezt mikor vette át a magyar haderő, és emellett meddig állt még fenn a hagyományos könnyűlovas magyar hadsereg sajátos harcéljárásával. Befejezésül arról szólt, hogy a lovaghadsergek csak hasonló haderő ellen tudta sikerrel felvenni a harcot, míg egy könnyűlovas hadsereg diadalmaskodhatott a lovaghadsergek fölött is, mint történt ez 1285-ben a Borostyán melletti találkozóharcban, ahol a Héder-család hadserege megsemmisítő vereséget mért Albert herceg haderejére.

Ezt követően *Dr. Gerald Gänser* főlevéltáros (Graz) „A Németújváriak magánháborúja” című előadásában, az elhangzottakhoz csatlakozva, részletesen elemezte az 1285-ös osztrák-stájer kudarcot. Ezt követően rátért arra, hogy a Németújváriak stájerországi betörésekor sem a lovaghad sereg léphetett fel eredményesen, hanem csupán a minden tiltakozásuk ellenére felállított és bevetett paraszthadsereg tudott lesvételssel véget vetni a benyomulásnak. Ezután részletezte az előadó Albert herceg és Héder nembeli Iván további fegyveres összecsapásait, köztük Szalónak osztrák-stájer ostromát, amelyek a Németújváriak hatalmának megtörését eredményezték, bár a nyugat-magyarországi osztrák-stájer hódítás nem lehetett tartós.

Ehhez csatlakozva *Wolfgang Meyer* múzeumi tudományos főmunkatárs (Kismarton/Eisenstadt) „Hádiépítmények a Németújváriak korából a mai Burgenlandban” címmel e harcok legfontosabb tárgyi emlékeiről szólt. Miközben hangsúlyozta, hogy még alig történtek ásatások, amelyek az írott forrásoknak a védművekre vonatkozó adatait megerősítének, típus, méret, hadászati jelentőség és harcászati felszereltség alapján csoportosítva ismertette ezeket. Kiemelte, hogy a völgyvárak esetében korábbiak átvételéről és továbbépítéséről volt szó, míg a hegyi várak általában újonnan építettek voltak. Befejezésül vetített képeken bemutatta a már eddig felkutatott védműveket, kiásott falakat, felfedezett árkokat.

A szeptember 27-i ülés *Fügedi Erik* elnök-tel kezdte meg munkáját.

Elsőként *Engel Pál* kandidátus, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa (Budapest) „I. Károly király és a Németújváriak bukása” című előadása hangzott el. Bevezetőben az okleveles források alapján felidézte, hogy a Németújvári-család kezdetben részesült Károly Róbert hatalmából. Miközben szlavóniai, továbbá Tolna, Somogy, Baranya, Bodrog vármegyei oligarchia-uralkodással a király támaszát jelentették a Németújváriak, viszonzásul a család egyik tagja a nádori, egy másik a tárnokmesteri méltóságot nyerte el. Váratlanul azután 1314-ben szakítás következett be, amelynek okai máig sem megnyugtatóan tisztázottak, csupán egy szlavóniai örökösödési perben valószínűsíthetőek. Az előadó ezután ismertette azokat a súlyos harcokat, amelyek eredményeként a Németújváriak a négy délnyugat-dunántúli vármegyéből kiszorultak Szlavóniába, familiárisaik nagy része pedig elpártolt tőlük. A harcok azonban tovább folytak, és ezekbe később az osztrákok is bekapcsolódtak, így áterjedtek a Németújváriak elleni harcok a nyugati határvidékre is. A továbbiakban az előadó részletesen felidézte a szakaszosan egészen 1339-ig elhúzódó további fegyveres össze-

tűzéseket, amelyek végül is a Németújváriak teljes vereségével végződtek.

Ezt követően *Walter Ilona* kandidátus, az Országos Műemléki Felügyelőség tudományos főmunkatársa (Budapest) tartott előadást „A Németújvári grófok építtető földesuraként és egyházi kegyurakként” címmel. Bevezetőben ismertette a Héder-nemzetség által lakott településeket, majd rátért a kezdeményezett templom- és kolostorépítetésekre. Részletesen bemutatta a németújvári és kapornaki építkezéseket. Befejezésül a Németújváriak templom- és kolostorépítetéseinek a városodáshoz való hozzájárulását elemezte.

Ezt a témát folytatta *Dr. Gerhard Seebach*, a Szövetségi Műemléki Hivatal tudományos főmunkatársa (Bécs) „A Németújvári grófok várépítése és kolostoralapításai” című előadásában. Az eddig elvégzett műemléki feltárások vetített képek bemutatásával részletezte az egykori nyugat-magyarországi építkezések jellemzőit.

Ebédszünet után a zárúléssre *Rudolf Kropf* elnökletével került sor.

Alfred Ratz szőlősgazda és történész (Ruszt/Rust) „A Németújvári (Kőszegi) grófok jelentősége a középkori pannon térség számára” címmel a család határ menti térnyerését, birtokgyarapodását részletezte, eközben pedig Kapornak megszerzésének jelentőségét hangsúlyozta. Ezt követően tért rá arra a folyamatra, miként építette ki a család Németújvárt a tartományuraság központjává, továbbá miként terjesztette ki hatalmát távolabbi területekre is házasságkötések révén, míg végül is 103 vár birtokába jutottak a Németújváriak, és igazi lovagi udvartartással erős hatalmat építettek ki. Befejezésül a család 1382-es kihalásáig folytatott határvidéki vár- és város alapító, -fejlesztő tevékenységét részletezte.

A tudományos ülésszak *Rudolf Kropf* elnöki zárszavával ért véget, aki megköszönte az előadók alapos elemzéseit, a vitában résztvevők aktivitását, és a szabad eszmecsere, a nézetek nyílt ütköztetése jelentőségét hangsúlyozta.

Az egyes előadásokhoz csatlakozó kerekasztal-szerű szabad vitákban egyébként a korábban említettekén kívül részt vett még több megjelent osztrák kutató mellett a Bécsben működő állandó magyar levéltári kirendeltségek három tagja: *Dr. Csendes László* alezredes, *Dr. Röss Imre* főlevéltáros és *Zachar József* alezredes, a történelemtudományok kandidátusa.

Az eszmecsere több, a tudományos ülésszakhoz kapcsolódó rendezvényen is folytatódott, így a közös ebédeken és vacsorákon, továbbá *Viktor Bänder* polgármester szeptember 26-i fogadásán, a szeptember 26-i kiránduláson, amelynek célpontjai Óbén/Olbendorf, Gerolt/

Gerersdorf, Németújvár/Güssing, Strém/Strem vára, Borsmonostor/Marienberg kolostora és Németlövő/Deutschschützen temploma voltak. Szeptember 27-én a résztvevőknek módjuk nyílt az 1530-ra befejezett, völgyzáró funkciójú és reneszánsz védművekkel fennmaradt

egyetlen burgenlandi vár, Szalónak/Schlaining alapos tanulmányozására is. Szeptember 28-án újabb, ezúttal egésznapos kirándulásra került sor, mégpedig Léka/Lockenhaus, Kőszeg és Velem uticéllal, e három település műemlékeinek részletesebb megismerésére.

„Eugenius in Nummis”

Savoyai Jenő herceg haditettei és békecelekedetei érmeiben A bécsi Heeresgeschichtliches Museum új időszaki kiállításáról

1986. október 16-án nyílt meg a bécsi Hadsereg-történeti Múzeum (Heeresgeschichtliches Museum) legújabb időszaki kiállítása, amely a frappáns „Eugenius in Nummis” (Jenő érmeiben) címet kapta, és amely csupán alcímében magyarázta meg a hadtörténelemben kevésbé jártasoknak, miről és kiről is van szó tulajdonképpen: Savoyai Jenő herceg haditettei és békecelekedetei érmeiben. Az 1663—1736 között élt világhírű hadvezér, hadsereg-szervező, államférfi és mecénás halálának 250. évében rendezett gazdag ausztriai eseménysorozat ezzel a kiállítás megnyitással zárult le.

A magyar szempontból is rendkívül figyelemreméltó kiállítást *dr. Franz Kaindl* udvari tanácsos, a Heeresgeschichtliches Museum igazgatója üdvözlő szavait követően a nagyszámú meghívott közönség előtt *Karl Schaffer* hadseregtábornok, a Honvédelmi Akadémia (Landesverteidigungsakademie) parancsnoka nyitotta meg. A megnyitó ünnepségen Johann Joseph Fux (1660—1741) udvari karmester kortárs zeneműveinek előadásával közreműködött az Osztrák Szövetségi Hadsereg gárda-zászlóaljának quartettje *Hans Schadenbauer* alezredes vezényletével.

A 250 kiállított érem közül 61 a magyarországi török háborúk és békekötések emlékéért idézi fel. A barokk kispasztikai művészet remek alkotásainak méltó keretet biztosítanak az eseményekről beszámoló egyéb kortárs források: röplapok, metszetek, könyvek. A bécsi múzeumlátogató előtt így meglevenednek a magyar hadtörténelem, elsősorban az oszmán-ellenes nagy visszafoglaló háború fontos eseményei is.

Miközben olyan XVIII. századi művészek érmeiben gyönyörködik az érdeklődő, mint Johann Kottel vagy Lazarus Gottlieb Lauffer, Esztergom 1683-as, Érsekújvár 1685-ös ostromával és bevételével ismerkedhet. Az 1686-os hadjáratot és Buda felszabadítását Johann Jacob Wolfart, Philipp Heinrich Müller, Friedrich Kleinast és Georg Hantsch mester-

művein tanulmányozhatja. A további események, így az 1687-es mohácsi (a magyar irodalomban inkább: nagyharsányi) csata, Belgrád magyar szempontból is sorsdöntő 1688-as ostroma és elfoglalása, az utolsó jelentős hadiesemény: az 1697-es zentai csata és végül az 1699-ben megkötött karlócai béke egyebek között Martin Brunner, Georg Friedrich Nürnberger és Christian Wertmuth művészetén keresztül tükröződnek.

Hasonló súllyal szerepel VI. Károly császár (nálunk ismertebb módon: III. Károly magyar király) első török háborúja is a kiállításon. Az 1716-os péterváradai csatadiadal, amelyet a Savoyai Jenő herceg ravataldíszítéseként készített győzelmi zászlókon is feltüntettek, Daniel Waron, Georg Wilhelm Vastner, Martin Brunner, Georg Friedrich Nürnberger művészetét ihlette meg. Temesvár bevétele és ezzel a Temes-vidék oszmán uralom alóli felszabadítása, ami ugyancsak 1716-ban történt, Peter Paul Wagner, Karl Joseph Hoffmann, Georg Hantsch, Benedikt Richter, Philipp Roettiers és Ottone Hamerani mintázatában elevenedik meg. Az 1690-ben újra elvesztett Belgrád 1717-es újabb birtokbavételét és az ezt követő 1718-as pozsareváci békét érmein Philipp Heinrich Müller, Hieronymus Fuchs, Benedikt Richter, Heinrich Haffner, Georg Wilhelm Vastner és Martin Brunner jelentette meg.

Jelen vannak a kiállításon egyebek mellett az ugyancsak Savoyai Jenő hercegnek, mint az Udvari Haditanács elnökének nevével is egybekapcsolódott Pesti Invalídus Ház házi pénzerméit jelentő krajcárosok, félkrajcárosok is.

A magyar látogató azzal a jóleső érzéssel távozik a módszertani és installációs szempontból is sok tapasztalatot nyújtó új bécsi időszaki hadtörténelmi kiállításról, hogy a közös múltból fakadó magyar vonatkozások a történelmi hűségnek megfelelően és a történelmi szereppel megegyező súllyal szerepelnek.